

INFLUENȚA ELEMENTULUI ROMÂNESC ÎN FORMAREA LUI PAISIE VELICIKOVSKI PÂNĂ LA PLECAREA ACESTUIA LA MUNTELE ATHOS*

Ion GUMENĂI¹

Cuvinte cheie: Paisie Velicikovski, ieroschimonahul Pahomie, Mitropolitul Antonie, spațiul românesc, Vasilie de la Poiana Mărului

Keywords: Paisie Velicikovski, hieroschimonk Pahomie, Metropolitan Antonie, Romanian land, Vasilie from Poiana Mărului

Materialul de față reprezintă un demers analitic al izvoarelor cunoscute până în prezent care fac referire la perioada de formare a personalității celui ce avea să fie cunoscut ca Sfântul Paisie de la Neamț, studiul centrându-se pe influențele elementului românesc. De asemenea, sunt surprinse eforturile lui Paisie de a ajunge în spațiul românesc precum și impactul nemijlocit avut asupra acestuia de șederea la schiturile Dalhăuți, Trăistenii și Cârnuț, evident cu un accent deosebit a încropirii relațiilor cu monahul Vasilie de la Poiana Mărului. Anticipând încheierile se poate afirma că, Paisie Velicikovski „a făcut cunoștință” cu Muntele Athos cu mult înainte de a ajunge la acolo.

Paisie Velicikovski a rămas în istoria ortodoxismului ca fiind cel care a „revitalizat” viața monahală ortodoxă din Țările Române și de la răsărit de acestea, aflată în declin, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Ucrainean la origine, și-a desfășurat prin obște activitatea la Muntele Athos dar mai ales în mănăstirile din Țara Moldovei – Dragomirna, Secu și Neamț. De aici influența sa a iradiat în întreaga lume ortodoxă răsăriteană. Impactul teologic al Sfântului Paisie asupra ortodoxiei slave este astfel recunoscut: „Este imposibil de a ne imagina corect starea spirituală a monahismului rus, a poporului rus în secolele XIX-XX, fără a se lua în considerare influența starețului Paisie și a ucenicilor săi”². Însă, până a ajunge la acest nivel de autoritate asupra lumii ortodoxe, Paisie Velicikovski a avut parte de o formare spirituală care s-a desăvârșit cu ajutorul lucrărilor asimilate, al personalităților întâlnite sau al unor instituții cu care acesta a interacționat. Temeiul pentru noi îl constituie o serie de izvoare, dintre care pomenim aici „Autobiografia starețului Paisie”, lucrare de referință, la care se adaugă și „Viața Sfântului” scrisă în mai

* Articolul a fost elaborat în cadrul proiectului *Valorizarea prin editare și digitalizare a patrimoniului național documentar (documente istorico-confesionale) al Republicii Moldova* cu cifrul 24.80012.0807.11 SE.

¹ Universitatea de Stat din Moldova; Agenția Națională a Arhivelor, CHIȘINĂU.

² Св. Паисий Величковский, Св. Игнатий Брянчанинов. *О молитве Иисусовой*, Москва, Лествица, 2005, с. 6.

multe variante de ucenicii și urmașii săi precum: Mitrofan, Isaac, Grigorie, Vitalie, Platon, dar și traducerea lui Chiriac, care, la rându-le, au devenit ulterior baza de pornire pentru scrierea „Vieții Sfântului” elaborate de Serghie Cetvericov sau Andronic Popovici³.

Printre personalitățile care au marcat anterior primei perioade românești formarea tânărului Paisie, s-au numărat ieroschimonahul Pahomie de la mănăstirea Bratska, precum și starețul Dosifei de la schitul Kitaev⁴. Astfel, Ieroschimonahul Pahomie, cu bogata sa experiență în pelerinaje și viață petrecută în pustie, i-a devenit duhovnic și povățuitor. Despre acesta, Paisie afirma că „avea la el și unele cărți ale Părinților; prin cuvintele lui mult mă foloseam, iar prin cărțile pe care mi le dădea să le citesc râvna din sufletul meu se aprindea încă și mai tare”⁵. De fapt, tot prin intermediul lui Pahomie, tânărul Petru va face cunoștință cu elementul românesc. Timpul și contextul acestui eveniment au fost marcate în izvoarele enunțate anterior.

Andronic Popovici, cel care, după părerea noastră, a reușit sinteza optimă a variantelor din „Viața Sfântului” scrise de către ucenicii lui Paisie, consemna: „Întru acea vreme întâmplându-să războiu între poarta otomanescă și între împărăția Rossiei și multe supărări pătîmind Țara Moldaviei pre care neputând să le mai rabde Preasf(i)nțitul Antonie Mitropolitul Țării Moldaviei s-au rădicat cu tot clirosul său și au mers în Rossia, unde ca un arhieru strein au fost priimit de Preasf(i)nțitul Mitropolit al Kievului și de toți creștinii cei de acolo, cu toată cuviincioasa cinste, pre carele, văzându-l prea cuviosul Paisie slujind d(u)mnezeasca Liturghie în limba moldovenească, foarte s-au umplut de nespūsă bucurie. Căci, până atuncea încă nu auzisă nici vorbind nici cetind întru această limbă pre nimenea. Și de atuncea, dupre oareșicare judecăți negrăite și de mintea omenească neajunse, multă dragoste și cătră limbă și cătră norodul moldovenesc întru inima lui s-au aprins. De unde încă și mai multă dorire cătră streinătate și cătră călugărie întru inima lui s-au aprins; pentru aceea au început mai tare a i să răci sârguința cea către învățătură și a nu face nici o purtare de grijă pentru dânsa”⁶. Este interesant că acest pasaj

³ Cf. Ion Gumenăi, *Istoriografia și istoria starețului Paisie Velicikovski în lucrarea lui Andronic Popovici „Istoria sfintelor mănăstiri Neamț și Secu”, în „Buletinul informativ al Simpozionului Național «Rolul Mănăstirii Secu în viața religioasă a Țării Moldovei», vol. VII, 2021, p. 81-89.*

⁴ Cu acesta, Paisie va întreține legături până în momentul decesului lui Dosifei survenit în anul 1777. Din informațiile documentare existente se cunoaște că Dosifei îi va permite ucenicului său, Teofan pustnicul din Sarov, cu binecuvântarea sa, să-l viziteze pe Paisie Velicikovski, și prin intermediul căruia ultimul îi va trimite starețului de la Kitaev închinări și plecăciuni. (Vezi: <https://kitaevo.church.ua/istoriya/> Accesat 23.05.2023).

⁵ *Paisie de la Neamț. Autobiografia și Viețile unui stareț. Urmate de așezăminte și alte texte*, Ediția III, Ediție îngrijită și prezentată de diac. Ioan I. Ică jr., Deisis, Sibiu, 2015, p. 111.

⁶ Andronic Popovici, *Istoria Sfintelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. III-IV, editor Ion Gumenăi, Lexon Prim Chișinău, 2020, p. 50.

nu apare în traducerea lui Chiriac⁷. Prin urmare, dacă acesta a făcut o traducere fidelă, pasajul nu apare nici în lucrarea lui Platon. Credem că „Viața lui Paisie”, scrisă de Platon și tradusă de Chiriac, publicată de Veniamin Costache în 1836, a fost preluată de călugării de la Pustiul Optina, fiind publicată în 1847 în limba rusă. De asemenea și în această ediție lipsește acest moment din viața starețului de la Neamț⁸. La rândul său, Serghie Cetvericov, descriind întâlnirea între Velickovski și Mitropolitul Antonie Putneanu, plasează acest eveniment în luna septembrie. Pentru amplificarea momentului, acesta menționează că, vizitându-l pe îndrumătorul său spiritual Pahomie, „a fost nu o dată binecuvântat de către ierarhul moldav, iar dragostea pentru limba și poporul moldovenesc se trag de la ascultarea Sfințelor Liturghii oficiate de către Antonie Putneanu⁹”. Unii cercetători, au stabilit chiar și data concretă a acestei prime întâlniri. Astfel, după părerea lui P. B. și M. A. Jgun, respectiva întâlnire avea loc la 6 octombrie 1739¹⁰. Nu putem nici să acceptăm dar nici să negăm această dată. Pe de o parte, autorii nu fac nici o referire la sursa în baza căreia a fost stabilită ziua și anul, ei citând un pasaj din autobiografia starețului Paisie care nu se referă la nici o dată. Pe de altă parte, există o serie de infomații, care ne conduc spre respingerea respectivei datări. De exemplu, Ioan Neculce menționează că: „Antonie mitropolitul în anii 1740 au șazut în Chiev noao luni¹¹”. La rândul său, Enache Kogălniceanu a consemnat în cronică sa: „Și așa petrecând-u Domnul cu pace acea iernă în Iași, schimbând-u totè boeriile, stându cu totul ca să îndrepteze țera, puindu la cale bună și cu odihnă, făcând-u și Mitropolitu țerei pe Nekiforu ce era Sedisu care l-amu pomenit mai înapoi, că Mitropolitul Antonie ce fusese înteiu se dusesse cu Moskalii înlăuntru¹²”.

În același timp, este cunoscut faptul că pacea dintre turci și austrieci a fost încheiată la Belgrad, la 12 septembrie 1739, iar Imperiul Rus a semnat tratatul de pace abia la 3 octombrie. Și în acest caz, venirea noului domn și retragerea armatelor ruse, nu au avut

⁷ Cf. *Viața și nevoințele fericitului Paisie, starețul sfințelor monastiri Neamul și Secul. Dată acum pe slova nouă și graiu, îndreptat de Gheorghe Racoveanu*, Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”, Râmnicul Vâlcei, 1935.

⁸ *Житие и писание молдавского старца Паусия Величковского*, Свято-Веденская Оптина Пустынь, 2001. (Reprint după ediția din 1847).

⁹ Protoiereul Serghie Cetverikov, *Paisie starețul mănăstirii Neamțului. Învățătura și influența lui asupra Bisericii Ortodoxe*, Traducere de Nicodim starețul mănăstirii Neamțului, Tipografia mănăstirii Neamț, 1933, pp. 45-46. În limba rusă *Молдавский старец Паусий Величковский иеросхимонах Сергей (Четвериков) Его жизнь, учение и влияние на православное монашество*, pe https://azbyka.ru/otechnik/Sergij_Chetverikov/moldavskij-starets-paisij-velichkovskij/ (Accesat 19.08.23).

¹⁰ *Прп. Паусий Величковский. Polemicheskie proizvedeniia, pouceniia, pis'ma*, Сост. П. Б. Жгун, М. А. Жгун, Фонд «Наследие православного Востока», Москва 2006, с. 10.

¹¹ Ion Neculce, *Opere. Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Stempel, Editura Minerva, București, 1982, p. 842.

¹² Mihail Kogălniceanu, *Cronicile României seu Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, a doua ediție, vol. III, Imprimeria Națională, București, 1874, p. 201.

loc imediat, astfel încât Mitropolitul să fie prezent la Kiev în 6 octombrie. Se știe că Grigore Ghica a avut o corespondență cu generalul rus, Miniș, căruia îi cerea să-i elibereze pe caimacami și pe mitropolit, ca respectivii să revină la Iași. Acest lucru arată că Mitropolitul Antonie se afla în apropiere, însă, spre deosebire de caimacami, el nu a dorit să se reîntoarcă la Iași. Schimbarea boierilor și a mitropolitului a avut loc atunci când domnul ierna în capitală, după cum arată cronică lui Enache Kogălniceanu.

Deci, presupunem că această întâlnire nu a avut loc la început de octombrie, după cum arată cercetătorii P. B. și M. A. Jgun, ci mai târziu, poate prin noiembrie-decembrie 1739. Din datele cuprinse în autobiografia scrisă de Paisie, întâlnirea s-a petrecut undeva între septembrie 1739 și ianuarie 1740: „S-a întâmplat însă atunci, după încheierea păcii, că împreună cu soldații care s-au întors în Rusia a venit cu suita și Preasfințitul kir Antonie, Mitropolitul Moldovei, și a tras la palatul Preasfințitului Mitropolit al Kievului, numit Kudreaveț. Și într-o zi, aflat în Sfânta mănăstire a Frăției, Arătarea Domnului, l-a zărit pe ieroschimonahul Pahomie, de care am vorbit mai sus, l-a recunoscut pentru că el fusese cel care îl sfințise întru ieromonah. Cu binecuvântarea Preasfințitului Mitropolit al Kievului, acesta a venit să locuiască cu el în palatul Kudreaveț. Iar eu mă duceam adesea la el pentru că era povățuitorul meu întru Domnul, și prin el am reușit să primesc și binecuvântarea Preasfințitului, sărutându-i și sfânta sa dreaptă. Printre cei ce stăteau în preajma Preasfințitului am văzut fețe cinstite și destoinice, vrednice de toată cinstirea, din cinul ieromonahicesc, precum și un număr oarecare de cinstiți tineri ierodiaconi, blânzi și smeriți, care aveau – după Dumnezeu - o mare dragoste pentru mine. Mă bucuram foarte, mai cu seamă când se întâmpla să slujească Preasfinția Sa cu tot clerul său preoțesc și eu auzeam dumnezeiasca Liturghie în limba moldovenească. De câtă bucurie se umplea sufletul meu auzind cum i se înălța laudă lui Dumnezeu în această limbă binecuvântată! Și printr-o minunăție și dumnezeiască întorsătură a soartei, de atunci a început [să se nască] în inima mea o mare dragoste pentru această binecuvântată limbă moldovenească și pentru poporul și țara aceasta ocrotită de Dumnezeu, și tot mai mult se aprindea în sufletul meu dorința de a intra în monahism în țară străină”¹³.

Așadar, în lucrarea sa autobiografică, Paisie menționează că l-a cunoscut pe Mitropolitul Antonie Putneanu, precum și pe alte persoane din suita care l-a însoțit. Sub influența acestora a îndrăgit limba și poporul moldovenesc, și datorită lor s-a născut dorința de a deveni monah într-o țară străină. Logica lucrurilor arată că aceasta urma să fie Țara Moldovei ori Valahia. Se relevă că ieromonahul Pahomie se cunoștea personal cu Antonie Putneanu iar ierarhul venit din Țara Moldovei a fost cel care l-a hirotonit întru ierodiaconie. Dacă, textul în limba română lasă loc de interpretare, textul în rusă arată foarte clar: „познахъ его, яко своего во Иеромонаха рукоположенника”¹⁴.

¹³ Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț*, p. 124-125.

¹⁴ Тахиаос А.-Е., *Преподобный Паисий Величковский. Автобиография. Житие*, Свято-Троицкая Сергиева Лавра, Москва, 2006, с. 58.

Din păcate, nu avem alte date cu referire la ieromonahul Pahomie, în afară de cele redate de către Paisie, din care reiese faptul că acesta a petrecut un timp „în străinătate și în pustie”. Probabil că atunci când a fost în străinătate, a vizitat și Țara Moldovei, unde a și fost hirotonisit de către Antonie, fără alte amănunte. Suntem tentați să credem că Pahomie a fost cel care i-a furnizat tânărului Petru primele informații despre Țara Moldovei și viața monahală de aici, cel din urmă fiind pe atunci elev la seminarul teologic. Același Pahomie a fost cel care l-a îndrumat pe Paisie spre a primi viața monahală într-o țară străină.

Andronic Popovici arăta în lucrarea sa: „Și s-au dus, D(o)mnul povățuindu-l pe dânsul, cu multă osteneală și primejdii, la cetatea Cernigovului, la d(u)hovnicul său părintele Ieroschimonahul Pahomie, pentru carele și mai sus am pomenit, cum că să afla în Sf(â)nta monastire Bratska, iară acum să afla în Cernigov cu Prea Sf(i)ntitului Mitropolit al Moldaviei Kir Antonie... D(u)hovnicul i-au zis: «deacă voești, fiule cu toată osârdiea și din tot sufletul tău a eși din patria noastră și a te înstreina pentru D(u)mnezeu în țară streină, pentru mai bună și mai duple D(u)mnezeu viețuire, te du în Sf(â)nta monastire a Liubețkii care nu este departe de cetatea Liubece, patria Precuviosului părintelui nostru Antonie al Pecerskiei, întru care vei afla pre Precinstitul părinte ieroschimonah Ioachim și acela te va povățui pre tine la ceea ce poștești, căci este foarte iscusit întru cele d(u)hovnicești și întru a povățui la calea mântuirii pre cei ce vin cătră dânsul și încă acea monastire să află între înseși hotarale țerilor Rossiei mici și ale Poloniei, tocma pre însuși malul Dniproului și de acolo cu lesnire va fie ție să îți împlinești dorirea»¹⁵. Andronic rezumă de fapt povestirea lui Paisie Velickovski pe care acesta a redat-o în autobiografie¹⁶. Și în acest fragment este amintit Mitropolitul Antonie, împreună cu care se afla și ieromonahul Pahomie, dar nu credem că de această dată Petru s-a întâlnit cu ierarhul moldovean, lucru care ar fi fost semnalat cu certitudine în autobiografia sa, dacă luăm în considerație intensitatea și entuziasmul cu care se consemnează prima întâlnire.

Din câte se observă, Petru a fost sfătuit de către Pahomie să meargă la mănăstirea Liubețki, ceea ce întărește faptul că nu s-a întâlnit cu Antonie Putneanul care ar fi putut să-i sugereze să meargă în Țara Moldovei, recomandându-i și o persoană de contact cu aptitudini corespunzătoare. Petru a ajuns la mănăstirea Liubețki, însă, din cauza circumstanțelor binecunoscute, la scurt timp va fi obligat să o părăsească. Andronic Popovici, ca și în cazul citat anterior, folosind același izvor, îl rezumă și arată: „Deci,

¹⁵ Andronic Popovici, *op. cit.*, p. 52-53.

¹⁶ Cf. *Прп. Паисий Величковский. Автобиография, жизнеописание и избранные творения по рукописным источникам XVIII–XIX вв.*, Состав. П. Б. Жгун, М. А. Жгун, Храм Софии Премудрости Божией, Москва, 2004; Тахиаос А.-Е., *Преподобный Паисий Величковский. Автобиография. Житие, Свято-Троицкая Сергиева Лавра*, Москва, 2006. În ambele introduceri, conform datelor prezentate, ca bază a fost luat manuscrisul nr. 13.3.26 de la Biblioteca Academiei de Științe a Rusiei, în fondul Iațimirski acest manuscris fiind sub nr. 58.

îngrozindu-să, au lăsat pe taină monastirea Liubețkii și întru aceeași noapte, rugându-să lui D(u)mnezeu cu lacrimi, s-au coborât spre râul Dnepru și ajutându-i D(u)mnezeu au trecut pre gheață în ceea parte și, mulțemind lui D(u)mnezeu cu lacrimi pline de bucurie, au mers în josul apei Dneprului spre monastirile cele de lângă Ucraina și întâlnindu-să cu trei călugări carii avea scopos ca să vie în Moldavia foarte mult i-au rugat ca să-l ia și pre dânsul pentru că foarte mult dorea de această de D(u)mnezeu păzită și blagoceștivă țară. Deci ei luându-l și călătorind întru acea zi până seara, au ajuns la oareșicarele sat și au găzduit în școala satului aceluia. Iară dascălul școalei aceea, fiind și dascăl al Bisericii satului aceluia și auzind pre călugării aceea cum că au scopos să vie în țara Moldaviei le-au zis: «O părinților! Deși nu mi se cade mie a grăi înaintea sf(i)nțiilor voastre mai mic fiind și mai vârtos că și sf(i)nția voastră nu cereți sfat, dar însă, de dragoste silit fiind, zic și vă sfătuesc să nu vă duceți acum întru acea țară, căci nu este vreme și veți pătimi de la vrăjmașii pravoslavniciei credinței noastre și de la tâlhari, că s-au auzit cum că sânt pretutindenea»¹⁷.

Plecarea de la mănăstirea Liubețki, este prima încercare a tânărului Petru de a ajunge în Țara Moldovei, lucru care însă nu se încununează cu succes deoarece, după ce a fost preîntâmpinat de către diaconul menționat în citatul anterior, își va schimba direcția de călătorie, ajungând în Munții Moșnenilor, inițial la mănăstirea Motrena și apoi la Medvedovski, unde a fost tuns în rangul de rasofor. Șederea sa la acest locaș monahal nu a fost însă de lungă durată deoarece, sub presiunea polonezilor și a bisericii romano-catolice, comunitatea monahală de la Medvedovski a început să se destrame.

Ca urmare, Platon va consemna în lucrarea biografică, că sub impresia presiunilor din partea rău-credincioșilor, a jurat în fața lui Dumnezeu să nu mai locuiască în vreo țară în care Biserica ortodoxă era prigunită. Continuându-și discursul, acesta arăta „cu alean își dorea să meargă în ortodoxa și de Dumnezeu apărată țară a Moldovei”¹⁸. Totuși, împreună cu alți călugări, a mers spre Kiev, la Pecerska Lavra, deoarece „a merge în Moldavia nu era cu puțință atuncea, pentru frica Leșilor”¹⁹. Cea de a doua încercare a lui Petru/Platon de a merge în Țara Moldovei eșuează, în ambele cazuri fiind vorba de persecuțiile autorităților polone exercitate pe teritoriul Ucrainei din dreapta râului Nipru. Încununată de succes este abia cea de-a treia încercare a tânărului Platon de a pleca în spațiul românesc, după o ședere la Lavra Pecerska din Kiev.

Același Andronic Popovici, descriind acest eveniment, consemna: „Și apoi, înștiințându-să de la oareșicării frați carii, de prin Moldovlahia, să dusă-se la Kiev despre Sf(â)ntul schit Poiana Mărului, carele să povățuia de precuciosul stareț Vasilie schimonahul, s-au unit împreună cu alți doi cinstiți monahi și cu prietenul său, Alexie, cel zis mai sus și, rugându-să lui D(u)mnezeu, au eșit din Kiev și s-au pornit spre Țara

¹⁷ Andronic Popovici, *op. cit.*, p. 56-57. Varianta desfășurată poate fi consultată în *Paisie de la Neamț. Autobiografia și Viețile unui stareț...*, p. 149-154.

¹⁸ Тахиаос А.-Е., *op. cit.*, p. 99.

¹⁹ *Viața și nevoințele fericitului Paisie, starețul sfințelor monastiri Neamul și Secul...*, p. 22.

Muntenească. Și ajungând fără de nici o împiedicare la monastire ce să numește Motrenka i-au priimit igumenul, cu dragoste. Și au petrecut ei, acolo, toată vremea Sfântului și marelui post. Și întru acea curgere de vreme a postului, aflând ei acolo pre un părinte bătrân, iscusit întru Sf(i)ntele Scripturi și întru înțelegeri d(u)hovnicești, anume Mihail, foarte mult s-au folosit de la dânsul, și au luat și povățuire, ca să meargă la schitul Trăistenii, unde este hramul Sf(ă)ntului Ierarh Nicolae și unde era igumen atunce un ucenic al său, ieromonahul Dometie²⁰.

Această etapă este redată pe scurt, ca și în cazul Vieții... alcătuite de către Mitrofan²¹, Platon și a traducerii lui Chiriac²², precum și în lucrarea lui Serghie Cetverikov²³.

Cât privește varianta a lui Andronic citată anterior, credem că aceasta a fost preluată de pe cea a lui Isaac, lucru pe care îl deducem din faptul că arhimandritul face toate trimiterile din această parte a textului către schimonahul Isaac. Un alt indiciu ar fi și fragmentarea textului în mai multe subcapitole. Evident că cel mai complex și dezvoltat fragment cu privire la această călătorie, adică plecarea de la Kiev, trecerea hotarelor în teritoriul polonez, șederea în mănăstirea Motreanska, este redat în lucrarea scrisă de Paisie.

Nu vom reda integral și textul slavon și traducerea românească, amintind doar un singur aspect care ne interesează, și anume datele legate de starețul Mihail. Izvorul menționează: „Acest stareț, de fericită pomenire, viețuise nu puțină vreme în sihăstriile din Rusia apoi petrecuse câtă vreme, tot în sihăstrie, în mănăstirile Motreanski și Moșenski, de care am vorbit mai înainte, pentru că împreună cu alți mari râvnitori ai unei asemenea viețuiri, să vină în Țara Moldovei și (cea) a Munteniei și să trăiască multă vreme în aceste țări împreună cu ucenicii lui. Acum însă venise pentru o oarecare vreme în lăcașul Motreanski, având de gând să se întoarcă din nou în Țara Muntenească. Atunci și eu, care, după cum spuneam mai sus, mă aflam acolo și mă foloseam adeseori de cuvintele lui duhovnicești, i-am dezvăluit gândul meu, că aveam dorința de a merge în sus-numita țară și de a trăi acolo unde o vrea Dumnezeu. Bucurându-se foarte tare de aceasta, starețul a lădat gândul meu și m-a sfătuit ca în Țara Muntenească să mă duc în schitul numit Trăisteni, care se găsește nu departe de orașul Focșani, căci acolo se află ucenicul său, părintele ieromonah Dometie împreună cu alți frați, și să așteptăm venirea Sfinției Sale

²⁰ Andronic Popovici, *op. cit.*, p. 67.

²¹ Прп. Паисий Величковский. Автобиография, жизнеописание и избранные творения по рукописным источникам XVIII–XIX вв., Состав. П. Б. Жгун, М. А. Жгун, глава „Житие прп. Паисия Величковского, написанное схимонахом Митрофаном” (varianta slavonă), c. 141.

²² *Viața și nevoințele fericitului Paisie, starețul sfintelor monastiri Neamul și Secul...*, p. 25-26.

²³ Молдавский старец Паисий Величковский иеросхимонах Сергей (Четвериков) Его жизнь, учение и влияние на православное монашество, pe https://azbyka.ru/otechnik/Sergij_Chetverikov/moldavskij-starets-paisij-velichkovskij/ (Accesat 19.08.23).

care, cu ajutorul lui Dumnezeu, avea hotărârea nestrămutată de a se întoarce în schitul acela”²⁴.

Urmând acestui gând Platon împreună încă cu trei călugări s-au îndreptat către hotarele Ucrainei și trecând mai jos de Movilău Nistrul „am pus piciorul în Țara Moldovei, ne-am umplut de o nespusă bucurie că ne-am învrednicit cu harul lui Dumnezeu să ajungem în această țară ortodoxă și eliberându-ne de orice teamă, am pornit-o la drum cu multă bucurie, proslăvindu-L pe Dumnezeu”²⁵.

După o mică odihnă la Schitul Condrîța al mănăstirii Căpriană, Platon își va continua calea, pierzând doi dintre tovarășii săi, Teodul și Ierotei, care vor rămâne la acest schit și, după ce va trece Siretul și hotarul la Odobești, va ajunge la schitul Sfinților Arhangheli de la Dălhăuț²⁶.

La Dălhăuți, tânărul Velicikovski a deprins o serie de reguli a vieții monahale: „Rămânând acolo câteva zile m-am folosit sufletește de la acei sfinți părinți plăcuți lui Dumnezeu, de la bună-rânduiala și frica lui Dumnezeu cu care se săvârșea acolo pravila bisericească, de la cuvioșenia, tăcerea și sânguința cu care se asculta citirea, de la [felul] cum stăteau la masă și de bună-rânduiala cealaltă ce domnește întru toate”²⁷.

Tot aici, Platon a vizitat o serie de eremiți de pe lângă schit, printre care și Rafail ieromonah, priceput în copierea lucrărilor Sfinților Părinți, precum și călugării Dositei și Timotei. Credem că toți aceștia erau români căci, referindu-se la întâlnirile cu alți pustnici, asceți sau sihaștri, el consemna proveniența lor, fie din Rusia, fie din Ucraina. Dintre aceștia, schimonahul Timotei a fost cel care l-a influențat cel mai mult, Platon afirmând despre discuțiile avute cu acesta privind paza poruncilor dumnezeiești și a legilor Sfintei

²⁴ Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț...*, p. 191. Din păcate nu putem ști cu siguranță care dintre manuscrise este folosit de către diaconul Ioan I.Ică jr. în edițiile sale a *Autobiografiei lui Paisie*, deoarece editorul menționează doar faptul că folosește traducerea românească în manuscris semnată de dr. Elena Lința și realizată în anii '80 ce nu fusese publicată, redată în această lucrare. Credem că și împărțirea textului pe subcapitole aparține tot Elenei Lința, deoarece nici textul slavon și nici cel rusesc nu este subîmpărțit, cu excepția părții ce face referire la mama lui Paisie Velicikovski și călugărirea acesteia.

Pentru varianta slavonă a se vedea: *Прп. Паисий Величковский. Автобиография, жизнеописание и избранные творения по рукописным источникам XVIII–XIX вв.*, Состав. П. Б. Жгун, М. А. Жгун, с. 96.

²⁵ Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț...*, p. 193.

²⁶ Toate aceste descrieri nu le vom găsi la A. E. Tahiaos, deoarece, în ediția citată de noi, acesta se oprește cu autobiografia lui Paisie la momentul plecării sale de la Pecerska Lavra. În varianta *Vieții* scrisă și editată de Mitrofan este redată rezumativ călătoria lui Platon către schitul Trăisteni.

Același format ca și traducerea lui Chiriac, îl are și varianta scrisă de Antronic Popovici (Vezi: Andronic Popovici, *Istoria Sfintelor mănăstiri Neamț și Secu...*, p. 68).

²⁷ Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț...*, p. 193.

Biserici, că „le primea pe toate fiindu-i povață pe tot parcursul vieții sale spre înțelegerea dreaptă și corectă a învățăturilor Sfintei Biserici Răsăritene”²⁸.

A urmat perioada de ședere la schitul Trăisteni. Citându-l pe schimonahul Isaac, Andronic Popovici arăta că, aici, viitorul stareț: „întâiu s-au învrednicit a vedea pravila bisericii, săvârșindu-să dupre tipicul Sf(â)ntului Munte, cu bună rânduieală și cu frica lui D(u)mnezeu, pentru care foarte mult s-au bucurat și au proslăvit pre D(u)mnezeu. Și acolo au văzut Pre(a)cuviosul părintele nostru, pre mulți din părinți strălucind întru faptele cele bune, carii din ostenelele mâinilor sale își câștiga cele de nevoie și de acolo făcea și milostenie, dupre cât se putea din dreapta osteneală a mâinilor lor. Căci, numai această milostenie să priimește înaintea lui D(u)mnezeu ca o jertvă cu bun miros. Și iarăși, acolo au văzut că la pravila bisericii să aduna totdeauna cu toții, de obște, și cei din schit și cei carii era la liniște, și sta cu mare luare aminte și cu trezvie și cu frica lui D(u)mnezeu, dintre carii, pentru unul sau pentru doi povestind veți cunoaște și pentru ceilalți în ce felu era întru fapta bună”²⁹.

Astfel, pe de o parte, Paisie s-a inițiat care au stat la baza așezămintelor alcătuite ulterior pentru soborurile sale, iar pe de altă parte, a făcut cunoștință cu tradiția athonită, înainte încă de a ajunge în Muntele Athos.

Ca și în perioada călătoriilor sale, Platon va încerca să interacționeze cu pustnici, sihaștri, eremiți de prin preajma locașurilor monahale pentru a prelua bunele învățăminte în vederea construirii și fortificării lumii sale interioare. Astfel, la Trăisteni, Paisie a preluat din experiența sihastrului Proteriu, care era de baștină din regiunile de origine a lui Velickovski, precum și a pustnicului Ioan, originar din Rusia Mare. Totuși, cea mai mare amprentă asupra personalității și activității lui Paisie o va imprima starețul Vasilie de la Poiana Mărului cu care se va întâlni pentru prima dată în acest schit din Muntenia. Despre acesta, tânărul Platon va consemna: „După puțină vreme însă, a sosit acolo spre cercetarea fraților învățătorul și povățuitorul de obște al tuturor, precucuviosul și Sfântul stareț Vasilie schimonahul, de fericită pomenire, care viețuise și el nu puțină vreme în râvnă dumnezeiască cu mari râvnitori ai vieții monahicești în Rusia și în Munții Moșenski și în alte sihăstrii, după care venise împreună cu ucenicul său, precucinstitul stareț Mihail ieroschimonahul, de care am vorbit mai înainte, să viețuiască în de-Dumnezeu-păzita Țară Muntenească. Acest bărbat plăcut lui Dumnezeu era în vremea aceea neîntrecut și fără egal între toți în înțelegerea dumnezeieștilor Scripturi, a învățăturilor de Dumnezeu-purtătorilor Părinți, în judecata duhovnicească și în știința atotdesăvârșită a sfințelor canoane ale Sfintei Biserici și în înțelegerea dreptelor lor tâlcuiri ale lui Zonaras și Teodor Valsamon și alții. Vestea despre învățătura lui și despre povățuirile lui plăcute lui Dumnezeu pe calea mântuirii se dusese pretutindeni”³⁰.

²⁸ Прп. Паисий Величковский. Автобиография, жизнеописание и избранные творения по рукописным источникам XVIII–XIX вв., с. 98.

²⁹ Andronic Popovici, *op. cit.*, p. 68. De fapt, aceleași informații le vom întâlni și în celelalte izvoare.

³⁰ Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț...*, p. 202.

După părerea noastră, Cuviosul Paisie îl plasează pe starețul Vasilie, ca fiind cel mai important cunoscător, tălmăcitor și interpret al canoanelor și învățăturilor Părinților și Bisericii Creștine Răsăritene. Deși de proveniență slavă, starețul Vasile a acumulat experiență în multiple sihăstria și mănăstiri, în cele din urmă stabilindu-se în spațiul românesc, unde își va dezvolta învățătura sa. Un astfel de model îl găsim și în cazul lui Paisie Velicikovski, care, în faza inițială, a acumulat o bogată experiență și învățături, inclusiv de la Muntele Athos, după care și-a desăvârșit învățătura în spațiul românesc.

Putem conchide că Vasilie de la Poiana Mărului a fost cel care l-a marcat pentru întreaga viață pe Paisie, care, ca ucenic, l-a depășit pe profesorul său. În acest sens, stau mărturie două fapte. În primul rând, Paisie, fiind deja la Muntele Athos, a fost vizitat de stareț cu care „au petrecut vreo câteva zile acolo învățându-l și descoperindu-i lui pentru toate ceale trei rândueli monahicești și pentru alte înalte taine creștinești, din Sfânta Scriptură. Iară părintele nostru au rugat cu lacrimi pre fericitul stareț ca să-l înbrace pre el în mantie. Și l-au înbrăcat, numindu-l pre dânsul: din Platon, Paisie, fiind atuncea în vârstă de 28 de ani. Apoi, schimonahul Vasile, afierosindu-l lui H(risto)s D(u)mnezeu și Prea Curatei Fecioarei de D(u)mnezeu Născătoarei, s-au dus iarăși în Țara Muntenească, întru al său schit, Poiana Mărului”³¹. Deci, Vasilie de la Poiana Mărului a fost cel ce i-a elucidat și deslușit lui Paisie cele trei căi ale vieții monahale, fapt care i-a și marcat evoluția ulterioară, prin acceptarea lui Visarion ca frate, apoi a constituirii soborului care a fost mereu în creștere.

Paisie Velicikovski demonstrează recunoștință și respect pentru starețul Vasilie în cunoscutul său răspuns la scrisoarea starețului Atanasie Moldoveanul de la Muntele Athos, în care acesta arăta: „Pentru starețul meu, părintele Vasilie îți vestesc ție că acest om este mărturisit, nu numai de la toată Țara Russească și Țara Rumânească și a Moldaviei, ci și trei Patriarhi – al Alexandriei, și de al Antiohiei, și al Ierusalimului cu mulți arhieriei, întâmpinându-se în București, și auzind de dânsul, l-au chemat pre dânsul în București. Și Soborniceaște întrbându-l pre dânsul mult pentru Sf(â)nta credință și pentru învățătura cu care învață pre frații cei ce vețuiesc cu dânsul, și pre cei ce vin cătră dânsul. Și aflându-l fără prihană și neclătit întru pravoslavnică credință și socotindu-i învățătura lui și cunoscând că de la sine nimic nu grăiaște, ci numai cât învață după puterea Sf(i)ntei Scripturi și văzându-l că urmează întru toate învățaturii Sf(i)ntilor învățători bisericești, și după a precuvioșilor părinți, și ne aflând întru dânsul nimic prihană, foarte s-au bucurat Preasf(i)ntii Patriarhi și l-au blagoslovit pre dânsul și au mărturisit pentru dânsul, înaintea a tot soborul zicând ca nimenea să se îndoiască pentru a lui învățatură. Ci și aicea, părinte Atanasie, în Sf(e)ntagora, multe cinstite feațe știu pre starețul meu, mai vârtos,

³¹ Andronic Popovici, *op.cit.*, p. 98. Aceste date sunt prezentate de către schimonahul Isaac, Mitrofan, în varianta sa, a *Vieții lui Paisie*, nu amintește despre acest moment, ci trece direct la povestirea privind venirea lui Visarion, și primirea acestuia ca frate de către Paisie (Vezi: *Прп. Паисий Величковский. Автобиография, жизнеописание и избранные творения по рукописным источникам XVIII–XIX вв.*, cc. 152-153).

d(u)hovnicul meu, Preacuviosul părintele Daniil ce viețuiaște la schitul Sf(â)ntului Dimitrie. Pentru că el este d(u)hovnicesc părinte și starețului Vasilie”³².

După perioadă de ședere la Trăisteni, Platon, la îndemnul schimonahului Onufrie, împreună cu alți câțiva călugări, se va muta la schitul Cârnu. În acest locaș de cult va continua să ducă viața monahală, totodată să asculte predicile celor mai înaintați monahi. Astfel, autorul *Povestirii despre Sfântul sobor...* arăta: „Pe când mă aflam eu acolo, la vreme potrivită veneam împreună cu ceilalți frați la Preacinstitul părinte Alexie ieromonahul, care uneori ne citea din cărțile Sfinților Părinți și ne arăta puterea [înțelesul] cuvintelor citite printr-o discuție mai întinsă, însă alteori discuta cu noi după înțelegerea dată lui de Dumnezeu și ne povățuia cu sfatul său duhovnicesc spre tot lucrul bun nu numai cu cuvântul, ci și cu fapta”³³.

De fapt, prin povestirea sa, Paisie a dezvăluit cauza și calea parcursă de o serie de monahi din spațiul rus spre cel românesc. Vorbind despre o serie de mișcări ale călugărilor arăta: „De asemenea, a plecat din acel schit și întâi-stătătorul, părintele Teodosie, iar în locul lui a venit întâi-stătător fratele după trup al părintelui Onufrie pustnicul, cu numele Vartolomei, care din copilărie a fost ucenicul preacinstitului stareț, părintele Ștefan ieroschimonahul, care mulți ani a trăit ca pustnic în locurile Cernigovului; când, însă, s-a interzis în Rusia monahilor să viețuiască în pustie, atunci, împreună cu Preacinstitul stareț părintele Vasilie schimonahul, și cu alți râvnitori a venit în Țara Ungrovlahiei unde s-a așezat într-un schit cu numele Valea Știopului, unde a și murit. Acesta aflându-se acolo, pe sus-numitul ucenic al său Vartolomei l-a hirotonosit (произведе) ieromonah prin Preasfințitul episcop al Buzăului. De la schitul acela părintele Onufrie l-a trecut pe fratele său după trup la schitul Cârnu, cu binecuvântare arhierescă”³⁴.

După această evocare și alte câteva informații cu referire la schitul Cârnu, Paisie va încheia narațiunea sa: „După ce am petrecut și iarna în acest schit, când a venit vara, cu binecuvântarea părintelui întâi-stătător, am plecat...”³⁵. Începe astfel călătoria sa spre Muntele Athos. Sfârșitul brusc al povestirii nu-l putem explica altfel decât prin plecarea din viață a autorului.

Mitrofan va prelua povestirea părintelui stareț Paisie, arătând că acesta nu și-a găsit un duhovnic și că de frică să nu fie hirotonisit preot, în atare situație purcede pe drumul spre Muntele Athos³⁶.

La rândul său, schimonahul Isaac, vorbind despre acest moment, arată: „Petrecând fericitul acolo în Țara Muntenească trei ani și puțin ceva mai mult ca să învețe limba

³² Andronic Popovici, *Istoria Sfințelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. V, editor Ion Gumenai, Lexon-Prim, Chișinău, 2021, p. 294-295.

³³ Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț...*, p. 217.

³⁴ Прп. Паисий Величковский. *Автобиография, жизнеописание и избранные творения по рукописным источникам XVIII–XIX вв.*, сс. 117-118.

³⁵ Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț...*, p. 221.

³⁶ Тахиаос А.-Е., *op. cit.*, p. 138-139.

moldovenească, iar mai vârtos ca, văzând vreme bine priimită, să poată strânge de la acei Sfinți Părinți mierea cea duhovnicească ce curgea din limbile lor³⁷.

La rândul său, Andronic Popovici, bazându-se pe povestirea aceluiași Isaac, referindu-se la același moment, consemna: „Iară, viind vremea ca să se ducă, prea fericitul parintele nostru și să vază și Sf(ă)ntul Munte Athonu, dupre a sa dorință fiind în vârsta de 24 de ani de la nașterea sa, au cercetat pre toți Sf(i)ntii Părinți cei ce viețuia în schiturile cele de acolo și pre cei ce ședea de osebi și cu lacrimi cerând ertăciune și blagoslovenie și rugăciune la drumuri, le mulțămia lor pentru acest feliu de milă și dragoste părintească și povățuire d(u)hovnicească ce au arătat spre dânsul. Iară sf(i)ntii aceia părinți, Vasilie, Mihail și Onufrie ce feliu de cuvinte și ce feliu de rugăminți și sf(ă)tuiri nu au uneltit ne vrând a să lipsi de unul ca acesta împreună nevoitoriu al lor, de carele întru sineși vorbia și să minuna de darul lui D(u)mnezeu și de bunul nărav ce era întru dânsul, pre carele îl și numia ei: „tânăr bătrânul”. Însă neputând al ținea, făcând rugăciune, l-au blagoslovit și aferiosindu-l pre dânsul voii lui D(u)mnezeu l-au slobozit cu pace și au mers de acolo căutându-și împreună călătoria în Sf(ă)ntul Munte și nimic având de chieltuială la drum fără numai douăzeci de parale³⁸. Astfel, în 1746, la vârsta de 24 de ani, după mai bine de trei ani, Paisie Velicikovski, după ce deprinsese bine limba română³⁹ și preluase experiența recunoșcuților monahi, încheie prima etapă a sa de ședere în spațiul românesc și pleacă în Muntele Athos.

Analiza izvoarelor cu referire la viața lui Paisie Velicikovski ne permit să formulăm o serie de concluzii. Astfel, putem afirma că primul contact cu elementul român a Sfântului Paisie de la Neamț a avut loc la sfârșitul anului 1739 sau la începutul celui următor, prin persoana Mitropolitului Țării Moldovei, Antonie Putneanul și a anturajului acestuia. Impactul moral-spiritual al acestei întâlniri a fost unul proeminent și reductabil, orientându-l pe tânărul Petru spre Țara Moldovei. Un alt factor care nu poate fi negat este cel al statutului pe care îl avea instituția monahală în raport cu puterea laică, a statului, în spațiul românesc; în acest caz era mult mai favorabil decât în Ucraina de sub stăpânirea polonă, sau din cea de sub stăpânirea rusească.

³⁷ Paisie de la Neamț. *Autobiografia și Viețile unui stareț...*, p. 223.

³⁸ Andronic Popovici, *Istoria Sfințelor mănăstiri Neamț și Secu*, vol. III-V, editor Ion Gumenăi, Lexon-Prim, Chișinău, 2021, p. 77.

³⁹ Faptul că a deprins bine limba română, rezultă și dintr-un pasaj a lui Andronic Popovici în care se arăta: „Căci, că după ducerea starețului Vasilie din Sf(ă)ntul Munte, trecând vreo trei luni de zile, au venit de la Valahia în Sf(ă)ntul Munte un monah tânăr cu numele Vissarion. Acesta, încungiurând pre la oarecarii părinți de acolo, își căuta luiși povățuitoriu, și nu au aflat. Deci, au venit și la preocuposul părintele nostru, și l-au rugat pre el, cu lacrimi, ca pre unul ce știa bine limba moldovenească, ca să-i spue lui cuvânt pentru mântuirea sufletului, și ce fealiu de povățuitoriu să cuvine a afla, căruia ș-ar fi încredințat sufletul său” (Vezi: Andronic Popovici, *Istoria Sfințelor mănăstiri Neamț și Secu*, editor Ion Gumenăi, vol. III-V, Lexon-Prim, Chișinău, 2021, p. 98-99).

Din datele prezentate de însuși Paisie Velicikovski, reiese faptul că, ulterior plecării acestuia din Liubețki și apoi de la mănăstirea din Medvedovski, acesta a dorit să ajungă în Țara Moldovei, fără de succes însă, din cauza stării tensionante din Ucraina aflată sub administrație polonă. Abia în 1742, va reuși să ajungă în spațiul românesc.

Viața din schiturile muntene i-a permis tânărului Paisie Velicikovski să se familiarizeze cu modele athonite ale vieții religioase, pe de o parte, iar pe de alta, să-și aprofundeze cunoștințele în și înțelegerea literaturii liturgice ca și a lucrărilor Sfinților Părinți ai bisericii.

Deci, cu ajutorul unor personalități ecleziastice de la acea vreme, precum monahii Vasilie de la Poiana Mărului, Mihail din schitul Trăisteni sau Onufrie de la schitul Cârnel și nu numai, dar și datorită unor modele și practici întâlnite în spațiul românesc, precum viața de obște, Rugăciunea Inimii sau lecturile Sfinților Părinți, Paisie Velicikovski s-a format și le-a aplicat regulile atât în momentul organizării soborului său monahal de pe Muntele Atos, cât și în perioada ulterioară. Toate acestea, au fost astfel, un exemplu practic pentru aplicarea cunoștințelor teoretice transmise și continuu perfecționate în mediul monahal românesc dar și cu alte influențe.

THE INFLUENCE OF THE ROMANIAN ELEMENT ON THE EDUCATION OF PAISIE VELICIKOVSKI UNTIL HIS DEPARTURE TO MOUNT ATHOS

(Abstract)

The material presented attempts to provide an analysis based on the sources known so far, referring to Saint Paisie from Neamț during the period of his personal training. The main subject of the study is the influence of the Romanian element on Paisie Velicikovski. The moment of contact of the original from Poltava and the future Romanian context through the Metropolitan of Moldova, Antonie, is discussed. Paisie's few attempts to engage Romanian space are also highlighted.

Finally, the direct impact of the Romanian substratum on the Saint during his stay at the hermitages of Dalhăuți, Trăisteni and Cârnel is analyzed, with a particular focus on Vasilie from Poiana Mărului. The influences from both monastic communities and some anchorites around the monastic communities are considered. The analysis of the material shows that we can affirm that Paisie Velicovsky became acquainted with „Mount Athos” before actually arriving there.